

***bitig* Edebiyat Fakültesi Dergisi**

bitig Journal of Faculty of Letters

(Mevlevilik Geleneği ve Vefatının 475. Yılında Muğlalı
İbrahim Şâhidî (1470-1550) Özel Sayısı, Nisan 2025)

Muğla'da Şahidi Camii ve Türbesi ile Hüsamettin Efendi Camii ve Türbesi Üzerine

Gökben AYHAN

Prof. Dr.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

gokbenayhan@mu.edu.tr

 ORCID 0000-0003-3749-5900

Araştırma makalesi/Research article

Geliş Tarihi/Received: 20.02.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 18.03.2025

Atıf/Citation

Ayhan, Gökben (2025), Muğla'da Şahidi Camii ve Türbesi ile Hüsamettin Efendi Camii ve Türbesi Üzerine, *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Mevlevilik Geleneği ve Vefatının 475. Yılında Muğlalı İbrahim Şâhidî (1470-1550) Özel Sayısı, Nisan 2025, 257-285.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.
This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz

Muğla'nın Menteşe İlçesi'ndeki Camikebir Mahallesi'nde bulunan Şahidi Camii ile aynı avluyu paylaşan türbe ve Ula'nın Ayazkıy Mahallesi'ndeki Hüsamettin Efendi Camii ile bu yapının güneyindeki türbe, Muğla'da İslamiyet'in önemli yapıları arasında dikkat çekmektedir. Söz konusu camiler ve türbeler halkın ibadet ettiği, sosyalleştiği ve maneviyatını kuvvetlendirdiği yapılar olarak geçmişten günümüze gelen kültürel mirasımızın önemli eserleri arasında yer almaktadır.

Seyyid Kemaleddin'in zaviyesi Hüdâyî Salih Efendi'nin zamanında Mevleviliğin temellerinin atıldığı bir yapı olup burada, oğlu Şâhidî İbrahim Efendi 50 yılı aşkın ve onun vefatından sonra torunu Şuhûdî Efendi 40 yıldan uzun bir süre şeyhlik yapmıştır. Günümüze Şahidi Camii adı ile gelen yapı hem cami hem de mevlevihane olarak iki işleve sahiptir. Caminin avlusundaki mezarının doğusunda içinde iki mezara yer verilen bir türbe inşa edilmiştir. Türbede yattığı bilinen Hüdâyî Efendi'nin yanındaki mezarın oğlu Şâhidî Efendi'ye mi yoksa torunu Şuhûdî Efendi'ye mi ait olduğu konusu tartışmalıdır. Şâhidî Efendi'nin diğer oğlu Hüsâmeddîn Efendi de Ula'da büyük boyutlu bir cami yaptırmıştır. Müderrislik ve şeyhlik görevinde bulunan Hüsâmeddîn Efendi'nin ölümünün ardından, camisinin güneyinde inşa edilen bir türbeye gömülmüştür.

Hüdâyî Efendi, Şâhidî Efendi ve Şuhûdî Efendi'nin Mevleviliği benimsediği bilinmesine karşın Hüsâmeddîn Efendi'nin Mevlevi olup olmadığı konusunda kesin bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak onun da dedesi, babası ve ağabeyi gibi Mevlevi olması kuvvetle muhtemeldir.

Şahidi Camii ve Türbesi ile Hüsamettin Efendi Camii ve Türbesi, mimari formlarının yanı sıra büyük oranda sade süslemeleri ve kitabeleriyle mütevazı yapılar olarak geçmişten günümüze ışık tutmaktadır. Makale kapsamında ilk kez doğrudan söz konusu yapılar plân, mimari ve süsleme özellikleri bakımından incelenmesinin yanında mümkün mertebe geçirdiği restorasyonlar hakkında bilgi verilerek bu yapıların Tük-İslam sanatı içerisindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Muğla, Mevlevilik, Hüdâyî Salih Efendi, Şâhidî İbrahim Efendi, Şuhûdî Efendi, Hüsâmeddîn Efendi, dinî yapılar, cami, türbe

On Şahidi Mosque and Tomb and Hüsametdin Efendi Mosque and Tomb in Muğla

Abstract

The Şahidi Mosque in the Camikebir Neighborhood in the Menteşe District of Muğla and the tomb in the same courtyard, and the Hüsametdin Efendi Mosque in the Ayazkiy Neighborhood of Ula and the tomb in the south of this building are among the important structures of Islam in Muğla. These mosques and tombs are known as the significant structures of cultural heritage that have survived from the past to the present, as structures where people worship, socialize and strengthen their spirituality.

Seyyid Kemaleddin's zaviyah is a building where the foundations of Mevlevism were laid in the time of Hüdâyî Salih Efendi, and his son Şâhidî İbrahim Efendi was the sheikh for more than 50 years and after his death, his grandson Şuhûdî Efendi was the sheikh for more than 40 years. The building known as Şahidi Mosque today has two functions as both a mosque and a mevlevihane. A tomb was built in the courtyard of the mosque, where the grave was opened and two graves were given inside. The issue of whether the grave next to Hüdâyî Efendi, who is known to be buried in the tomb, belongs to his son Şâhidî Efendi or his grandson Şuhûdî Efendi has been resolved. Şâhidî Efendi's other son Hüsâmeddin Efendi also built a large mosque in Ula. After the death of Hüsâmeddin Efendi, who served as a mudarris and sheikh, he was buried in the tomb built to the south of his mosque.

Although it is known that Hüdâyî Efendi, Şâhidî Efendi and Şuhûdî Efendi adopted Mawlawism, there is no definite information on whether Hüsâmeddin Efendi was a Mawlawi. However, it is highly probable that he was a Mawlawi like his grandfather, father and brother.

Şahidi Mosque and Tomb and Hüsametdin Efendi Mosque and Tomb shed light from the past to the present as modest buildings with their architectural forms as well as their simple decorations and inscriptions. Within the scope of the article, for the first time, the buildings in question were directly examined in terms of their plan, architecture and ornamentation features, and information was provided about the restorations they underwent as much as possible, in order to determine the place of these buildings in Turkish-Islamic art.

Keywords: Muğla, Mevleviyeh, Hüdâyî Salih Efendi, İbrahim Şâhidî Efendi, Şuhûdî Efendi, Hüsâmeddin Efendi, religious buildings, mosque, tomb

Giriş

Kökleri Orta Asya'da Horasan erenlerinde kadar uzanmakla (Gölpınarlı, 2006, s. 185) birlikte Anadolu'da Selçuklu devrinden itibaren faaliyetlerini sürdürmeye başlayan Mevlevilik, Osmanlı döneminde giderek büyük şehirlerde asitaneler ve zaviyeler kurarak yayılım göstermiştir (Karpuz,

2007, s. 15). Türk kültür ve sanatının sağlam temellere oturtulmasında, Mevlevi ocağında kültür, musiki ve güzel sanatlar olmak üzere üç alanda işlenen dersler önemli rol oynamıştır (Arbaş, 1997, s. 21; Açık Önkaş, 2014, s. 9). Güzel sanatlar alanında hüsn-ü hat, tezhip, resim, çini, kâğıt oymacılığı gibi farklı branşlarda dersler yürütülmüştür (Bakırcı, 2007, s. 14). Bu bağlamda mevlevihaneler, yetenekli kişilerin biraraya geldiği önemli kültür ve sanat merkezleri olmuştur. Şeyhlerin vefatlarının ardından tekkeleri halkın ziyaret ettiği, saygı duyduğu, sosyalleştiği ve maneviyatını kuvvetlendirdiği yerler hâlini almıştır. Öte yandan mevlevihanelerde tarikat, misafirhane ve imaret hizmetlerine ek olarak sosyal yardımlar da yapılmıştır (Karpuz, 2007, s. 18).

Mevlânâ Celâleddin-i Rumî, Hazemşahlar hanedanı Alâeddin Muhammed'in kızı Mü'mine Hâtûn ile Hüseyin Hatibi'nin oğlu Muhammed Bahaddin Veled'in çocuğu olarak 1207 yılında Belh de dünyaya gelmiştir (Gölpınarlı, 1999, s. 44). Devrinin ünlü ilim adamları arasında yer alan Mevlânâ'nın babası Bahaddin Veled, Belh'den Anadolu'ya gelmiş ve Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın daveti üzerine ailesiyle birlikte Konya'ya yerleşmişlerdir (Arpaguş, 2007, s. 93-94). Bahhaddin Veled, oğlunu da kendisi gibi ilim yolunda yetiştirmiştir. Mevlânâ, başta Konya olmak üzere Şam ve Halep'de eğitim görmüş ve sonrasında Konya'da şeyhlik yapmıştır (Gölpınarlı, 1999, s. 45). *Mesnevi*, *Divan-ı Kebir*, *Meskukat*, *Meclis-i Seb'a*, *Fihri ma-fih* gibi eserleri yazan Mevlânâ, babası gibi devrinin en büyük din adamları arasında yer almıştır (Arbaş, 1997, s. 16).

Mevlevilik, Mevlânâ'nın düşünceleri doğrultusunda oğlu Sultan Veled'in (d. H. 623/M. 1226- ö. H. 712/M. 1312-1313) öncülüğünde 13. yüzyılın sonlarında Konya'da kurulmuştur (Karpuz, 2007, s. 15). 14. yüzyılda söz konusu tarikat geniş kitlelere hitap etmeye başlamıştır (Arbaş, 1997, s. 2). Mevlânâ'nın torunu Ulu Ârif Çelebi (d. H. 670/M. 1271-1272- ö. H. 719/M. 1319-1320) Anadolu'nun birçok şehrinde Mevleviliğin benimsenmesi için büyük gayretler göstermiştir (Önder, 1998, s. 176-177). Bu tarîkata ait mevlevihane diye isimlenen yapılar, başta Konya olmak üzere Osmanlı topraklarının önemli şehirlerinde inşa edilerek faaliyetlerini sürdürmüştür (Kara, 2006, s. 11-14). Konya Mevlevihanesi'nden diğer şehir ve ülkelerdeki mevlevihaneler yönetilmiştir (Tanrıkorur, 204, s. 471; Ocak, 1978, s. 261). Bununla beraber Mevlevilik, Osmanlı padişahlarını kılıç kuşatacak kadar nüfus alanını saray tabakasına kadar taşımıştır (Ocak, 1978, s. 261; Gölpınarlı, 2006, s.253-254).

Mevlevilik, Muğla ve çevresinde Menteşeoğulları Beyliği zamanında Mesud Bey'in döneminde ortaya çıkmıştır (Witteck, 1999, s. 59; Yiğit, 2009, s. 25). Mutasavvıf, âlim, yazar ve aynı zamanda şair olan Ulu Ârif Çelebi, Mevleviliği yaymak için geldiği Beçin'de Menteşeoğlu Mesud Bey ve oğlu Şücaeddin Orhan Bey ile görüşmüş, bu ziyaretten sonra hem Mesud Bey'i hem de oğlunu müridi yapmıştır (Witteck, 1999, s. 59; Çetin, 2016, s. 239-240). Böylelikle Menteşe coğrafyasında Mevlevilik

yayılım göstermeye başlamıştır. Hatta beyliğin en parlak döneminde Balat'ta herkes tarafından bilinen bir mevlevihaneyi Ahmed Gazi inşa ettirmiştir (Baykara, 1999, s. 5; Demir, 2018, s. 19).

Bölgede temelleri Menteşeoğulları zamanında atılan Mevlevi yapılarının Osmanlı döneminde de örnekleri verilmiştir. Bunlar arasında özellikle Şahidi Camii, Mevleviliğin önemli bir merkezi olmuştur. Cami günümüzdeki ismini Şâhidî İbrahim Efendi'den almıştır.

Şâhidî Efendi'nin kendisi hakkındaki bilgiler, 1544 yılında kaleme aldığı Gülşen-i Esrar adlı eserinden öğrenilmektedir (Gölpınarlı, 2006, s. 111, 131). Hafız olan Şâhidî Efendi'nin dedesi Mısır'da bulunduğu sırada, bir kızla evliliğinden Hüdâyî Salih doğmuştur (Açıkgöz, 2008, s. 10-11). Küçük yaşta babasını kaybeden Hüdâyî Salih ata toprağı Muğla'ya gelerek yerleşmiştir (Gölpınarlı 2006, s. 132). Hüdâyî Salih, padişah beratlı zaviyesi bulunan Seyyid Kemal/Kemaleddin'in (Uykucu, 1983, s. 85) hizmetine küçük yaşta verilmiştir (Açık Önkaş, 2011, s. 55). Ardından Seyyid Kemaleddin, Hüdâyî Salih'i eğitim alması için İran'a göndermiştir (Gölpınarlı 2006, s. 132). Seyyid Kemaleddin'in vefatından sonra onun zaviyesinde, Fatih Sultan Mehmed'in izniyle Hüdâyî Efendi şeyhlik yapmaya başlamıştır (Şimşekler, 1998, s. 3; Nahmedov ve Açık Önkaş, 2015, s. 2). Mevleviliği benimseyen Hüdâyî Efendi, 1450'li (Açıkgöz, 2008, s. 11) veya 1470'li yıllarda (Çıpan, 1996, s. 233; Açık Önkaş, 2011, s. 55) Muğla Mevlevihanesi'ni kurduğu kabul edilmiş olup Osmanlı döneminde Mevleviliğin Muğla'da kökleşmesine etki ettiği ifade edilmiştir (Nalçakar ve Ülger, 2015, s. 15). H. 885/M. 1480-1481 yılından 90 yaşında vefat eden Hüdâyî Salih Efendi, dergâh haziresinde gömülü olan Seyid Kemaleddin'in ayak ucuna defnedilmiştir (Açıkgöz, 2008, s. 9, 13).

Hüdâyî Salih Efendi'nin en büyük oğlu olarak Şâhidî, Muğla'da H. 875/M. 1470-1471 yılında dünyaya gelmiş (Şimşekler, 1998, s. 5-6) ve H. 957/M. 1550 yılında vefat etmiştir (Açık Önkaş, 2014, s. 11). Şâhidî Efendi, 80 yıllık ömrünü oldukça verimli geçirmiştir. Babasından hem dinî eğitim hem de lisan eğitimi almıştır (Elmalı, 2023, s. 250). Akabinde Şâhidî, İstanbul'da Fatih Medresesi ve Bursa'da Yıldırım Medresesi'nde eğitim görmeye başlamış (Çıpan, 2010, s. 273); ancak söz konusu eğitimlerini yarıda bırakıp Muğla'ya dönmüştür (Şimşekler, 1998, s. 17). Bu dönemde semâ eden Konyalı Şeyh Vefa'nın (ö. 1490-1491) Hayreddin ve Bedreddin adındaki iki sufisi Muğla'ya yerleşmişler ve bu bölgede Vefâiliğin yayılmasında rol oynamışlardır (Gölpınarlı, 2006, s. 133-134, 228). Şâhidî Efendi, sultanların övgüsünü kazanan Kadı Mahallesi'nde mescidi bulunan Şeyh Bedreddin'in müridi olmuş ve ondan tefsir öğrenmiştir (Faroqhi, 2006, s. 27).

Şâhidî Efendi, Mevlâna soyundan el alarak Mevlevi şeyhi olabilmesi için yönlendirilmiş ve bunun üzerine Lazkiye'ye (Denizli) giderek Mevlevi şeyhi Fânî Dede'nin huzurunda 24 yaşında Mevleviliği kabul etmiştir (Sarı ve İlgar, 2002, s. 52). Vefâi iken Mevlevi olan Şâhidî Efendi, sonrasında Mevlânâ soyundan Paşa Çelebi'ye bağlanmıştır (Gölpınarlı, 2006, s. 133, 134; Açıkgöz, 2008, s. 16). Bununla birlikte Şâhidî Efendi, Mevlânâ'nın yedi göbekten torunu olan (Göyünç, 1991, s. 352) ve Konya'dan

sonra ikinci sırayı alan Karahisar Mevlevihanesi'nde şeyhlik yapan Divane Mehmed Çelebi'nin (ö. 1529) yolunu benimsemiştir (Azamat, 1994, s. 436-437). Ardından 50 yılı aşkın bir süre Muğla'daki mevlevihanede postnişinlik görevinde bulunmuştur (Açıkgöz, 2008, s. 17).

Öte yandan Şâhidî Efendi ömrünü kitap yazmaya da adanmıştır. *Tuhfe-i Şahidi*, *Gülşen-i Vahdet*, *Gülşen-i Tevhid*, *Gülşen-i Esrar*, *Gülşen-i İrfân*, Türkçe ve Farsça Dîvanlar, *Tuhfe-i İrfan*, *Sobbet-Name*, *Gülistan Şerhi*, *Müşâbedât-ı Şahidiyye*, *Tırâş-nâme*, *Risale-i Afak u Enfus* ve *Mevlid* Şâhidî Efendi'nin kaleme aldığı eserleridir (Nalçakar ve Ülger, 2015, s. 9-14). Yazdığı bu eserlerinin birçoğuyla Mevleviliğin daha iyi anlaşılmasına hizmet etmiştir (Açıkgöz, 2007, s. 88-90).

Şâhidî Efendi'nin Şuhûdî¹ ve Hüsâmeddin adlarında iki oğlunun olduğu belirtilmektedir (Şimşekler, 1998, s. 13; Açık Önkaş, 2011, s. 57). Şuhûdî'nin ilk eğitimini babasından aldığı ve şair olduğu bilinmektedir (Haksess, 1999, s.62). H. 1000/M. 1591-1592 yılında vefat eden Şuhûdî Efendi (Açıkgöz, 2007, s. 90), Muğla'da Mevleviliğin yayılmasında etkin rol almıştır. Aynı bir yapısı bulunmayan Şuhûdî Efendi, babasının ardından aynı mevlevihanede 40 yılı aşkın bir süre şeyhlik yapmıştır (Çıpan, 1985, s. XIV). Bu bağlamda, günümüze *Şahidi Camii* adıyla gelen yapı, Seyyid Kemaleddin'in ardından Hüdâyî Salih Efendi'den başlayarak Şâhidî Efendi ve Şuhûdî Efendi'ye kadar birçok önemli şahsiyetin şeyhlik vazifesinde bulunduğu Muğla'nın simge Mevlevi eserleri arasında yer almıştır.

Şâhidî Efendi'nin diğer oğlu Hüsâmeddin Efendi ise H. 993/M. 1585 yılında yazdığı *Tuhfe-i Hüsâmî* adlı eserinde babasının Şâhidî mahlasını kullanan İbrahim olduğunu dile getirmiştir (Elmalı, 2023, s. 249). Ayrıca Ula'da kendi adını taşıyan bir camiye inşa ettirerek hizmete sunmuştur. Bağlı bulunduğu Kadiri (?) veya Mevlevi (?) tarikatından aldığı tasavvuf ilmiyle türbesinin bitişiğindeki günümüze ulaşmayan dergâhta müderrislik ve şeyhlik yapmıştır (Haksess, 1999, s. 76-77).

Muğla'da dinî ve tasavvufî hayatın yeri Mevlevilik ile sınırlı kalmamış, bu tarikatın yanı sıra bölgede Kadirilik, Rûfâilîlik gibi farklı tarikatlar da etkili olmuştur (Eroğlu, 2018, s. 158; Çolak, 2001, s. 85). Hüsâmeddin Efendi'nin Kadiri tarikatını benimsemesi de ihtimal dâhilindedir. Kadiriyye diye de adlandırılan bu tarikat, iyi tahsil görmüş, dinî ilimlerde, özellikle fıkıh ve hadiste kemâl sahibi bir âlim olarak tanınan Abdülkâdir-i Geylânî tarafından 12. yüzyılda kurulmuştur (Özen, 2021, s. 10, 18-19). Söz konusu tarikat, 14. yüzyılda Eşrefiyye kolu ve 17. yüzyılın başlarında Rûmiyye kolu vasıtasıyla Anadolu'da benimsenerek faaliyetlerini sürdürmüştür (Türer, 2014, s. 261-263). Kadiriyye tarikatı, İslam dininin emir ve yasaklarına uyulmasını ve takva sahibi olunmasını temel ilkeleri arasında kabul etmiş ve aynı zamanda çeşitli kollarında toplu ayinleri, sesli zikirler ve semâ eşliğinde gerçekleştirmiştir (Azamat, 2001, s. 133, 135).

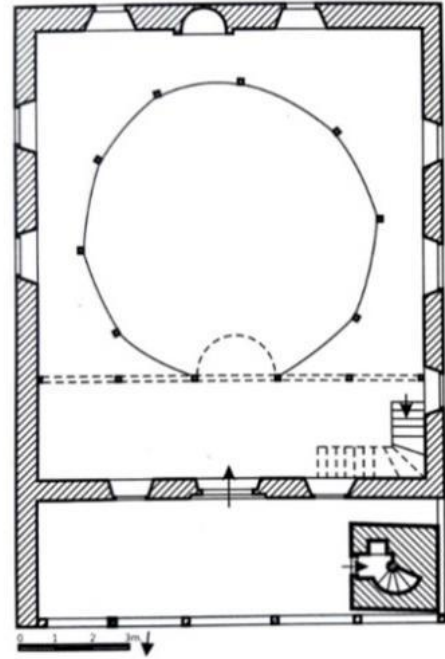
¹ Şuhûdî Efendi'nin, Şâhidî Efendi'nin manevi oğlu olduğu da ifade edilmektedir. Bkz. (Erdem, 2013, s. 106).

Öte yandan Şâhidî Efendi’nin ve oğullarının yaşadığı 16. yüzyılda Muğla, Mevlevilerle dolu olmakla birlikte âdetâ Konya gibi tasavvuf merkezî hâline gelmiştir (Gölpınarlı, 2006, s. 228). Şâhidî Efendi, “Gülşen’i Esrar” adlı eserinde Muğla’daki bütün köylerin 16. yüzyılda Mevleviliğe bağlılığını ifade etmiştir (Gölpınarlı, 2006, s. 228; Küçük, 2007, s. 232). Bu bağlamda Mevleviliğin Muğla’da yaygın biçimde görüldüğü anlaşılmakla birlikte Hüsâmeddin Efendi’nin dedesi, babası ve ağabeyi gibi söz konusu tarikatı benimsemesi akla daha yatkın gelmektedir. Hatta Sarı Ana Türbesi’nin kitabesine göre Osmanlı padişahı II. Mahmud’un Mevlevî şeyhi Haşim Dede adına 1836-1839 yıllarında yaptırdığı mevlevihane (Açıkgöz, 2007, s. 90), bu tarikatın etkisinin 19. yüzyılda hâlâ devam ettiğini göstermektedir.

Muğla’nın mimari anıtları arasında kültürel mirasımızın önemli örnekleri olarak Şahidi Camii ve Türbesi ile birlikte Hüsametdin Efendi Camii ve Türbesi varlıklarını devam ettirmektedirler. 2013 yılında Şakir Çakmak tarafından *Muğla Cami ve Mescitleri* adlı kitapta Şahidi Camii çizim ve fotoğraflar eşliğinde incelenmiştir (Çakmak, 2013). Doğrudan Hüsametdin Efendi Türbesi ile ilgili bir makale de 2016 yılında tarafımdan ele alınmıştır (Ayhan, 2016, s. 181-190). Hüsametdin Efendi Camii hakkında ortaya konulan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada, ilk kez doğrudan Şahidi Camii ve Türbesi ile birlikte Hüsametdin Efendi Camii ve Türbesi plân, mimari ve süsleme özellikleri ile mümkün mertebe geçirdiği restorasyonları bakımından incelenmiştir.

Şahidi Camii

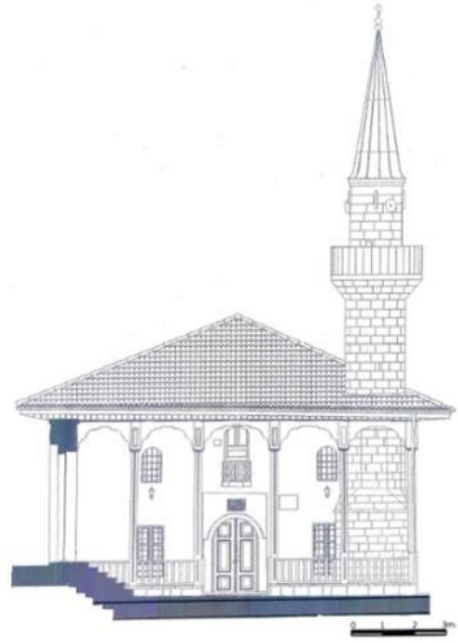
Şahidi Camii, Camikebir Mahallesi’nde adını verdiği Şahidi Sokak’ta büyük bir avlunun içerisinde türbe ve hazireyle birlikte yer almaktadır (Şek. 1). Şahidi Camii ve hemen batısındaki türbesi, 18 pafta, 73 ada ve 1 parselde kentsel sit alanında bulunmaktadır. Her iki yapı, İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun 21.12.1994 gün ve 4477 sayılı kararıyla tescillenmiştir.

Şek. 1-2: Şahidi Camii ve Türbesi'nin vaziyet plânı (Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden), Şahidi Camii'nin plânı (Çakmak, 2013, Şekil 4).

Meyilli bir araziye Şahidi Camii, güney-kuzey yönde dikdörtgen plânlı biçimde bodrum katı üzerine inşa edilmiştir (Şek. 2). Caminin iki pencere açıklığına sahip doğu cephesi, Emir Sait Sokağı'nın sınırını oluşturmaktadır. Güney cephesinde altı üstlü konumlandırılan ikişer pencere aynı hizada tasarlanmıştır. Alttaki pencere açıklıkları düşey dikdörtgen ve üsttekiler ise yuvarlak kemerli olarak yapılmıştır. Caminin batı cephesinde altı üstlü yerleştirilen üçerli düşey dikdörtgen açıklıklı pencereler kullanılmış ve alttaki pencereler üsttekilere göre daha büyük tutulmuştur.

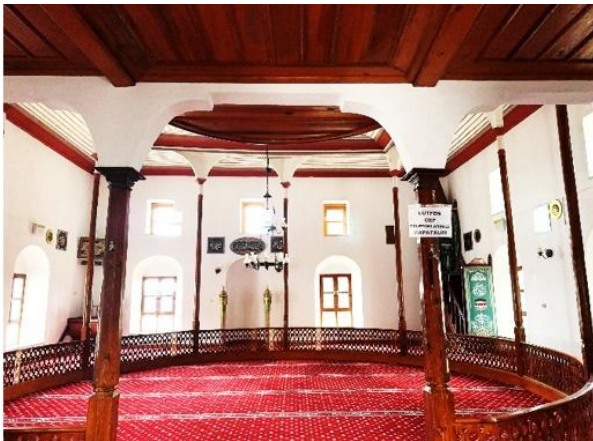
Harimin kuzeyinde son cemaat yerine açılan yapıdan bağımsız biçimde kare kaide üzerinde yükselen silindirik gövdeli ve tek şerefeli bir minare inşa edilmiştir (Fot. 1/Şek. 3.) Son cemaat yeri, Bursa tipi kemerli ahşap direklerle beş birimli olarak düzenlenmiştir. Yapının duvarları kabayonu ve moloz taşlarla örülerek üzeri sıvayla kapatılmış ve beyaz boyayla da boyanmıştır. Caminin üzeri dört yönden geniş saçaklarla çevrili olan kiremit kaplı kırma çatıyla örtülmüştür.

Fot. 1/Şek. 3: Caminin kuzey cephesi ve bu cephenin çizimi
(Şek. 3: Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).

Üst tarafında bir mükebbire bulunan yuvarlak kemerli bir kapı açıklıklığından harime giriş sağlanmıştır. Biraz doğuya kaydırılarak inşa edilen yuvarlak kemerli nişe sahip sade mihrap, harim kapısının neredeyse tam karşı eksenine denk gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Harimin güneybatısında minber ve güneydoğusunda vaaz kürsüsüne yer verilmiştir.

Caminin orta alanına sema yapılması için dairevi plânlı semahane bölümü, 10 ahşap direk ile bunların aralarına yerleştirilen korkuluklarla meydana getirilmiştir (Fot. 2-3). Harimin kuzeybatısına konumlandırılan bir merdivenle kadınlar mahfiline çıkış sağlanmıştır. Ahşaptan inşa edilen mahfilin korkuluklarının ortası, yarım daire biçiminde dışa taşıntılı düzenlenmiştir. Harimin çitakâri tekniği ile oluşturulan düz ahşap tavanı altıgen göbeği dışında sade tutulmuştur (Fot. 4).

Fot. 2-3: Harimin güney kesimi ve harimin ortasında yer alan semahanenin üstten görünümü.

Fot. 4: Harimin kuzey kesimi.

Şahidi Camii'nde çeşitli restorasyonlar gerçekleştirilmiştir. Yapının ahşap olan minaresinin Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 10.11.1979 gün ve A-1992 sayılı kararıyla yine ahşap malzeme ile onarılması gerektiği ifade edilmiştir (Fot. 5-6). Ancak cami çevresinde yapılan temizlik kazısında minareye ait olması gereken minare kovanının ve basamaklarına ait taşların ele geçirilmesi üzerine bu karardan vazgeçilmiştir (Fot. 7). Minarenin özgün hâlinde taştan inşa edildiği zamanla harap olduğu ve bunun üzerine 1940 yılında ahşaptan yapıldığı Muğla Koruma Kurulu'nun kayıtlarında yer almaktadır. Bu bağlamda söz konusu kurulun 12.12.1980 gün ve A-2543 sayılı kararı ile ahşap minarenin yeni buluntular ışığında özgün hâlinde taş olan malzemeye yenilenerek günümüzdeki şeklini alması sağlanmıştır.

Fot. 5-7: Ahşap minarenin restorasyonu sırasındaki hâli ile minarenin özgün minare taşları (Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).

Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 01.04.2015 tarihli ve 3198 sayılı kararıyla, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün denetiminde Şahidi Camii ile Türbesi'nin yanı sıra avlusundaki mezarların rölövesi, çevre düzenlemesi ve restorasyonu gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, kadınlar mahfilinin alt yüzeyindeki tavan kaplaması sökülerek yenilenmiştir. Kadınlar mahfiline çıkışın sağlandığı merdiven de (Fot. 8-9) yine ahşap malzeme kullanılarak restore edilmiştir (Fot.4).

Avluyu kuşatan istinat duvarının bir kısmı bu çalışmalar sırasında yenilenmiştir (Fot. 10-11). Restorasyon çalışmalarında avlunun kuzeyinde yer alan imamın kullanımına tahsis edilen harap durumdaki iki katlı ev nitelsiz olduğu için yıkılarak kaldırılmıştır (Fot. 12).

Şahidi Camii'nin bulunduğu yerde üzeri toprak damla örtülü bir "zaviyei Mevleviye" olarak Seyit Kemaleddin adına bir yapının inşa edildiği Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında yazılıdır. Zaviyenin ne zaman mevlevihane olduğu konusunda farklı görüşler söz konusudur. Bu görüşlerden ilkinde Şahidi Camii'nin bir Mevlevi zaviyesi olarak 1450'li (Açıkgöz, 2007, s. 85) veya 1470'li (Çıpan, 1996, s. 233; Açık Önkaş, 2011, s. 55) yıllarda Hüdâyî Salih Dede tarafından kurulduğu kabul edilmektedir. Hüdâyî Efendi'nin Mevleviliğe gönül verdiği bilinmektedir (Gölpınarlı, 2006, s. 132). Vefatına kadar dergâhında Mesnevî okutup risaleler kaleme almıştır (Çıpan, 2014, s.14).

Fot. 8-9: Kadınlar mahfilinin restorasyon çalışması sırasındaki hâli (Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).

Fot. 10-11: Hazire alanının düzenlenmesi ve avlunun istinat duvarının yenileme çalışması sırasındaki hâli (Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).

Fot. 12: İmam evi olarak kullanılan yapının giriş cephesinden görünümü (Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).

Diğer bir görüş ise Şâhidî Efendi'nin Seyyid Kemaleddin'den babası Hüdâyî Efendi'ye geçen zaviyeyi bir süre sonra mevlevihaneye dönüştürdüğüdür (Gölpınarlı, 2006, s. 132, 134; Gökmen, 2021, s. 97). Şâhidî Efendi, 50 yıldan fazla burada postnişinlik görevinde bulunmuştur (Açıkgöz, 2008, s. 17). Buna göre Şâhidî Efendi'nin postnişin olması bakımından yapı, tam anlamıyla bu dönemde bir Mevlevihane işlevine sahip olmuştur.

Öte yandan Muğla'da Kurbanzade mevkisinde Şâhidî Efendi'nin babası Hüdâyî Efendi'nin de şeyhlik yaptığı (?) Şemseddin Zaviyesi² adıyla ikinci bir mevlevihane daha mevcut idi (Haksess, 1999, s. 44, 56). Kanuni Sultan Süleyman ile görüşen Şâhidî Efendi, padişahın fermanıyla bu mevlevihanenin Seyyid Kemaleddin Mevlevihanesi'ne nakledilmesini sağlamıştır (Haksess, 1999, s. 44, 56).

Ayrıca Seyyid Kemaleddin'in zaviyesi, Konya Mevlânâ Müzesi Hazîne-i Evrâk Arşivi'nde 1910-1913 yıllarına ait yazışmalarda Muğla Mevlevihanesi olarak geçmektedir (Çıpan, 1996, s. 233-250). Yapının hem cami hem de mevlevihane biçiminde tasarlanan günümüzdeki hâlini ne zaman aldığı bilinmemektedir. Zaman içinde Seyyid Kemaleddin'den kalan zaviye bölgede gelişen ihtiyaç doğrultusunda camiye çevrilmiştir (Mete, 2004, s. 46). Asıl ününü Şâhidî zamanında kazanmasından ötürü yapıya (Açıkgöz, 2007, s. 86), Şâhidî Efendi'nin hatırasına onun ismi verilmiştir (Mete, 2004, s. 45).

Şâhidî Efendi'nin büyük oğlu Şuhûdî Efendi'nin ayrı bir dinî yapısı bulunmamaktadır. Babasının ardından aynı zaviyede, 1591 yılındaki vefatına kadar 40 yılı aşkın bir süre postnişinlik yapmış olduğu bilinmektedir (Haksess, 1999, s. 62; Açık Önkaş, 2011, s. 57).

Caminin harabeye dönüşmesi üzerine H. 1265/M. 1849 yılında Muğla'daki Saburhane Camisi'ni inşa ettiren Hacı Osman Ağa, onun ardından Hacı Mustafa Efendi ve en son H. 1286/M. 1870

² Söz konusu yapının 1500 dolaylarında zaviye niteliğinde faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. 1562-1563 tarihli vakıf defterinde Muğla Mevlevihanesi "zaviye-i Şemseddin" adı ile anılmaktadır (Faroqhi, 2006, s. 27).

olarak Hacı Osman Ağa zade Hacı Mehmed Ağa'nın yapıyı tamir ettirdiği Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında ifade edilmektedir.

Ayrıca camiye ait bir kitabe, kapı açıklığının üzerinde yer almaktadır. Bu kitabe geç tarihlidir. Osmanlıca kitabe metninin okunuşu şöyledir (Çakmak, 2013, s. 73):

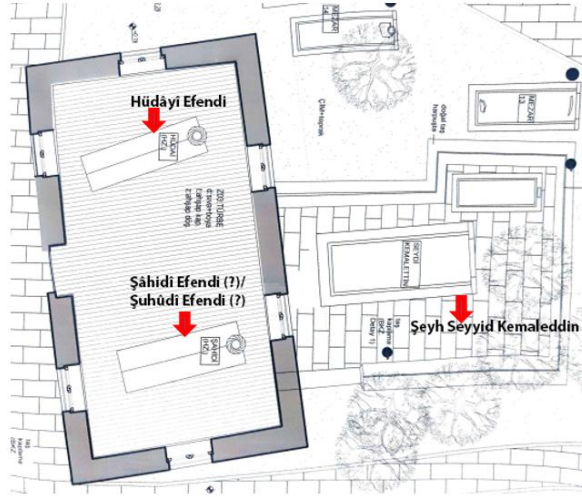
“Muğla hanedanından merhum ve mağfurun leh
Hacı Osman Ağazade el Hac Mehmed Ağa'nın
Ruhu için rızaen lillahi taala Fatih Sene 1286”

Caminin günümüzdeki hâlini büyük ölçüde Hacı Osman Ağa'nın oğlu Hacı Mehmed Ağa vesilesiyle aldığı yapının kapısı üzerindeki bu kitabeden de anlaşılmaktadır (Çakmak, 2013, s. 74). Mimari ve süsleme özellikleri ile H. 1286/M. 1870 yılına ait kitabe, bu tarihte yapının semahane işlevini üstlenebilecek şekilde esaslı bir biçimde onarıldığını göstermekle birlikte yeniden inşa edilme durumuna da işaret etmektedir (Çakmak, 2013, s. 73-74).

Şahidi Türbesi

Türbe, caminin hemen batısında meyilli bir araziye dikdörtgen plânlı olarak inşa edilmiştir (Şek. 4). Yapının üzeri kiremit kaplı kırma çatıyla örtülmüştür (Fot. 13). Türbe, doğu ve batı cephelerinde ikişer; kuzey ve güney cephelerinde birer düşey dikdörtgen pencere açıklığıyla aydınlatılmıştır. Doğü cephenin ortasına açılan kapı açıklığından türbeye giriş sağlanmıştır. Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Seyit Kemaleddin'in mezarını dört köşe duvar içinde üstü açık ulu bir ziyaretgâh olarak tanımlamıştır (Evliya Çelebi, 2011, s. 99). Seyit Kemaleddin'in mezarı, Şahidi Türbesi'nin hemen batısında avlu içerisinde yer almaktadır (Şek. 4).

Tavanı ahşap kapmalı olan türbede büyük boyutlu iki sanduka mevcuttur (Fot. 14). Bunlardan güney yönünün Hüdâyî Efendi'ye ait olduğu bilinmektedir. Hüdâyî Efendi'nin sandukası, Seyyid Kemaleddin'in mezarının ayak ucunda yer almaktadır (Açıkgöz, 2006, s. 8). Kuzey yönünde ise kimin yattığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Halk tarafından buradaki sandukaya Şâhidî Efendi'nin defnedildiği kabul edilmektedir (Aker, 1938, s. 6). Ali Rıza Hakses de Şâhidî Efendi'nin babası Hüdâyî Efendi'nin yanına gömüldüğünü belirtmektedir (1999, s. 56).

Şek. 4: Türbenin vaziyet plânı
(Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).

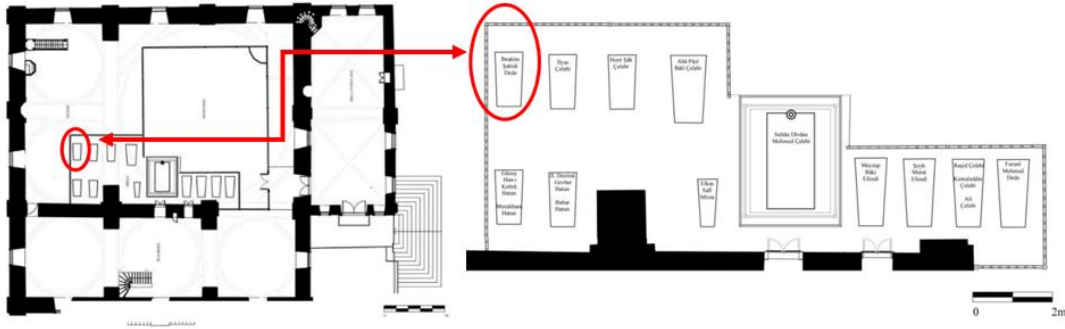

Fot. 13: Türbenin ve hazirenin kuzeydoğudan genel görünümü.

Fot. 14: Hüdayî Efendi ile Şâhidî Efendi (?) veya Şuhûdî Efendi'ye(?) ait mezarlar.

Diğer bir görüş ise Şâhidî Efendi'nin yerine burada oğlu Şuhûdî Efendi'nin yattığıdır. Divane Mehmed Çelebi'nin vefatından sonra her yıl şeyhinin Karahisar'daki kabrini ziyaret eden Şâhidî Efendi, son kez Şuhûdî ile birlikte bu ziyareti gerçekleştirmiş (Sarı ve İlgar, 2002, s. 50) ve oğlunun burada hilafet alarak Muğla'ya dönmesini sağlamıştır (Açık Önkaş, 2011, s. 57). Ancak Şâhidî Efendi, burada vefat etmesi üzerine Karahisar Mevlevihanesi'ndeki türbe bölümüne şeyhinin yan tarafına gömülmüştür (Şek. 5/Fot. 15-16) (Açık Önkaş, 2011, s. 57). Sonradan onun mezarına Şehit Ali Çelebi'nin oğlu Baki Çelebi'nin de defnedildiği belirtilmektedir (Akın Ürkmez, 2017, s. 144). Şâhidî Efendi'nin Karahisar'daki mezarının tasfiyesi sırasında mezartası Muğla'ya getirilmiştir (Açık Önkaş, 2011, s. 57). Bu bağlamda günümüzde türbede, Hüdâyî Efendi'nin yanındaki yatan kişinin Şâhidî Efendi değil de yine aynı dergâhta postnişinlik yapan oğlu Şuhûdî Efendi olduğu ifade edilmektedir (Şek. 4) (Çıpan 1985, s. XVII; Gölpınarlı, 2006, s. 134-135). Nilgün Açık Önkaş da Şuhûdî'nin mezarının Seyit Kemaleddin'in mezarının ayak ucunda yer aldığını belirterek Mustafa Çıpan ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın görüşünü desteklemiştir (2011, s. 59).

Şek. 5: Karahisar Mevlevihanesi'nde Şâhidî Efendi'nin mezarının yeri (Akın Ürkmez, 2017, Çiz. 3-4).

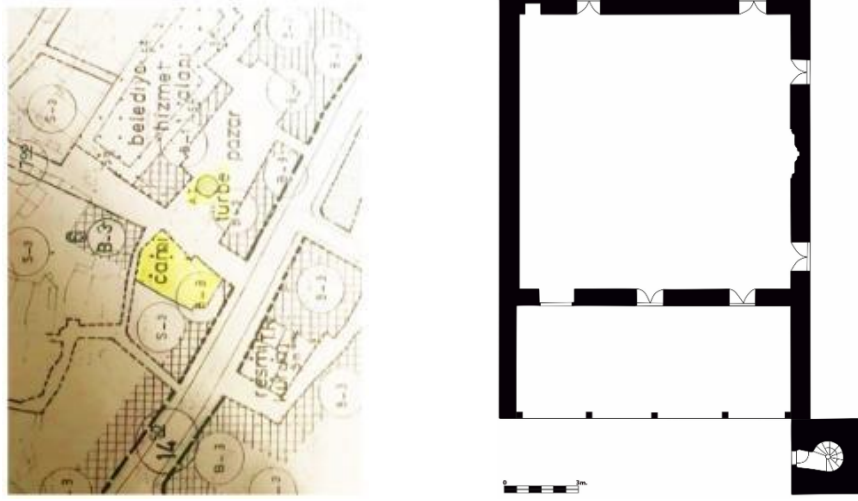
Fot. 15-16: Karahisar Mevlevihanesi'nde Şâhidî Efendi'nin mezarı ve üzerindeki levha.

Hüsamettin Efendi Camii

Muğla'nın Ula İlçesi'nin Ayazkıyı Mahallesi'ndeki cami, Müftüler Camii olarak da kayıtlara geçmiştir (Şek. 6-7/Fot. 17). Caminin güneyinde bir türbe de yer almaktadır. Ayrıca türbenin önünde bir tekkenin bulunduğu bilinmekteyse de bu yapı günümüze ulaşamamıştır (Uzunçarşılı, 1929, s. 154).

Caminin banisi Şâhidî Efendi'nin oğlu olan Hüsâmeddîn Efendi'dir (Elmalı, 2023, s. 248). Müderrislik ve şeyhlik yapan Hüsâmeddîn Efendi tarafından (Hakses, 1999, s. 76), H. 993/M. 1585 yılında Farsça *Tuhfe-i Hüsâmî*³ adlı bir risalenin kaleme alındığı ifade edilmektedir (Eroğlu, 2011, s. 174; Açık Önkaş, 2011, s. 61).

Hüsâmeddîn Efendi, İslamiyet'in ve büyük ihtimalle de Mevleviliğin Ula ve çevresinde yayılmasında büyük rol oynamıştır. Ula Kasabası'nın Muğla'dan çok daha gelişme gösterdiği 16. yüzyılın ilk yarısının (Faroqhi, 2006, s. 24) hemen öncesine, ihtiyaç doğrultusunda söz konusu caminin inşasına denk gelmesi de tesadüf olmamalıdır.

Şek. 6-7: Hüsâmettin Efendi Camii ve Türbesi'nin vaziyet plânı ile caminin plânı (Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).

Fot. 17: Hüsâmettin Efendi Camii'nin güneydoğudan görünümü.

³ Aynı adı taşıyan başka bir eser daha bulunmakla birlikte söz konusu sözlük Şâhidî Efendi'nin de hocalarından biri olduğu ifade edilen Hüsâm tarafından yazılmıştır. Bilgi için bkz. Aker, 1938, 5-6. Ayrıca Şâhidî Efendi, 1515 yılında yazdığı *Tuhfe-i Şâhidî* adlı sözlüğünde bu eseri okuduğunu belirtmiştir. Bilgi için bkz. Arslan, 2016, s. 7.

Hüsamettin Efendi Camii bir avlu içerisinde dikdörtgen plânlı olarak inşa edilmiştir (Şek. 7). Üzeri kırma çatıyla örtülmüştür. Son cemaat yeri, avluya dönük olacak şekilde harimin batı cephesine yerleştirilmiştir. Beş ahşap direk ile desteklenen ve düz ahşap tavanlı son cemaat yerinin zemini yerden yükseltilmiştir. Bir dönem camekânla kapatılan son cemaat yeri, 2017 yılında yapılan restorasyonla özgün hâline getirilmiştir (Fot. 18-19).

Fot. 18-19: Hüsamettin Efendi Camii'nin batı cephesinden restorasyon öncesi (06.03.2014) ve sonrası görünümü.

Son cemaat yerinin kuzey ucuna doğru konumlandırılan basık yuvarlak kemerli kapıdan yapıya giriş sağlanmıştır (Fot. 20). Düşey dikdörtgen açıklıklı kapısının üst tarafına mermerden bir inşa kitabesi yerleştirilmiştir (Fot. 21). Caminin güneybatısında kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefeli bir minare inşa edilmiştir. Minarenin doğrudan avluya bakan kuzey yöndeki kapı açıklığının üst tarafına mermer bir kitabe konulmuştur (Fot. 22-23). Ayrıca avluda geç dönem özelliği gösteren bir şadırvana yer verilmiştir.

Fot. 20-21: Harimin giriş açıklığı ve üzerindeki inşa kitabesi.

Caminin harim kapısı üzerindeki kitabe metninin Türkçe okunuşu şöyledir (Fot. 20-21) (Uzunçarşılı, 1929, s. 153):

“İlahi kabul et bunun hacetin
Habibinle cennette kıl hem celis
Bir eksikli çün dedi tarihini
Acap Cuma etti Hüsam Reis Sene 999”

Söz konusu kitabede, Hüsâm Reis'in (ö.H. 1026/M. 1617) camiyi H.999/M. 1590-1591 yılında yaptırdığı yazılıdır. Ayrıca yapıdaki ikinci bir kitabe minarenin kapısı üzerinde yer almaktadır. Bu kitabe metninin okunuşu da şöyledir (Uykucu, 1983, s. 225):

“Gölcüklü Hacı Mehmet Ali Ağa haremi Zehra
Eyledi Hüsameddin Cami minaresini ihya
Kıl güfran ve şefaa nef-i ahir zaman içinde
Kıldı himmet-ihya Hacı Fatma Rüşdiya Sene 1229”

Bu kitabeden Gölcüklü Hacı Mehmet Ali Ağa'nın eşi Zehra Hanım'ın minareyi yeniden H. 1229/M. 1813-1814 yılında yaptırdığı öğrenilmektedir (Fot. 22-23).

Fot. 22-23: Minarenin kuzey yöne açılan giriş açıklığı ve giriş açıklığı üzerindeki minare kitabesi.

Yapının kuzey cephesi sağır bırakılmıştır. Doğu cephenin kuzey ucuna doğru açılan pencereleri hariç olmak üzere diğer pencerelerin tümü altlı üsttüstü aynı hizada yapılmıştır. Güney, doğu ve batı cephelerinde, altta yuvarlak kemerli ve üstte düşey dikdörtgen formlu birer pencere açıklığına yer verilmiştir. Alt kat seviyesindeki pencereler daha büyük tutulmuştur (Fot. 17). Güney duvarının ortasına mukarnas kavsaralı alçı bir mihrap yerleştirilmiştir. Harimin güneybatısındaki minber ile güneydoğusundaki vaaz kürsüsü geç dönemde yenilenmiştir (Fot. 24). Büyük oranda harimin kuzey

duvarı boyunca uzanan kadınlar mahfili ahşap direkler tarafından taşınmıştır. Bu mahfile, kuzeybatısındaki bir merdivenle çıkış sağlanmıştır.

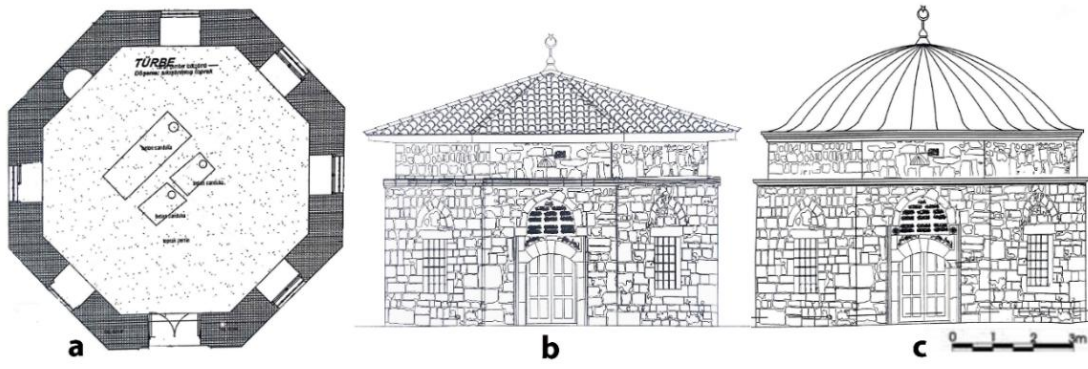
Fot. 24: Harimin güney kesimi.

Hüsamettin Efendi Türbesi

Ula İlçesi'nin Ayazkıy Mahallesi'nde Hüsamettin Efendi Camii'nin (H. 999/M. 1590-1591) güneyindeki türbe 3 pafta, 28 ada ve 85 parsel sekizgen plânlı olarak inşa edilmiştir (Fot. 25-26/Şek. 8a/8b). Beden duvarları düzgün kesme taş ile kabayonu taşlarla örülmüştür. Öte yandan geç dönemde muhtemelen tahribata uğraması üzerine türbenin kubbe olan örtüsü, sekiz yöne meyilli çatıyla yenilenmiştir (Şek. 8c) (Ayhan, 2016, s. 186).

Fot. 25-26: Türbenin restorasyon öncesi kuzeydoğudan ve restorasyon sonrası kuzey cepheden görünümü.

Şek. 8: Türbenin plânı (a) ile giriş cephesinin rölöve (b) ve restitüsyonu (c)
(Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).

Türbenin kapısının yer aldığı cephe (Fot. 27) ile mihrap nişinin bulunduğu cephe hariç olmak üzere diğer altı cephesinde birer pencere açıklığına yer verilmiştir. Giriş açıklığı üzerindeki sivri kemerin içerisine uzun tutulan bir inşa kitabesi yerleştirilmiştir (Fot. 28). İnşa kitabesi dışında, bu cephede kasnak yüzeyinde ikinci bir kitabeye ait bir parça mevcuttur. Türbenin kapı açıklığı üzerindeki inşa kitabesinin okunuşu şu şekildedir (Ayhan, 2016, s. 184):

“Sene 1026

Lâ ilâhe illallah Muhammeden Resulullâh

Binâ-yı türbe-i arş-ıştibâha sarf-ı mâl ile

Ehibbâ itdiler (ettiler) Hamza Efendi Hazretin ta'yîn

Mükâfâtın ide Firdevs-i â'lâda âna Mevlâ

Civâr-ı hazret-i sultân-ı kevneyn ile hûri 'în

Muhakkak kutb-ı âlem gavs-ı a'zam idi asrında

‘Aceb mi âşîyân-ı murg-ı rûhu olsa ‘illiyân

İdüb bir savt-ı hatiften didi târihçûn kisbi

Yapıldı türbe hâlâ oldu âsûde Hüsâm-eddîn

Yine bir mürşid-i râh-ı hüda ‘ukbâya ‘azm itdi

Cihân gibi bekânın inkılâbından olub agâh

Hüsâme'd-dîn-i Kâmil gavs-ı a'zam kutb-ı dâîdîr

Tarîk ashâbı andan müstefeyz indi bi-emrillah

Didi fevtine kesbî lafzen-ü ma'nen anın târih

Hüsâme-d-dîn göçdi bin yigirmi altıda eyvah”

Söz konusu kitabeyi Kesbî yazmıştır. Ayrıca kitabe metnine hem yazı hem de ebced hesabıyla tarih düşürülmüştür. Bu kitabeden Hüsâmeddîn Efendi'nin H. 1026/M. 1617 yılında vefat ettiği bilgisine ulaşılmaktadır. Kitabede, alim ve mürşid olarak nitelendirilen Hüsâmeddîn Efendi'nin önemli bir kişi olduğu ifade edilmiştir. Yine türbenin kapısının üst tarafındaki kasnak yüzeyindeki ikinci kitabeden, Çolak Derviş isimli birinin yapıyı tamir ettiği öğrenilmektedir (Eroğlu, 2011, s. 174).

Fot. 27-28: Türbenin kuzeydoğu / giriş cephesi ve kapı açıklığı üzerindeki inşa kitabesi.

Yapının güney yönüne mukarnas kavsaralı bir mihrap yerleştirilmiştir. Eskiden beş sandukanın bulunduğu ifade edilen türbede (Eroğlu, 2011, s. 173), günümüzde biri yetişkine ve ikisi çocuğa ait toplam üç sanduka mevcuttur (Fot. 29). Sandukalardan büyük olanında Hüsâmeddîn Efendi'nin eşinin, küçük olanlarında ise kızlarının veya oğullarının yattığı kabul edilmektedir. Bir dönem kütüphane amaçlı kullanılmıştır (Eroğlu, 2011, s. 173). Bu dönemde muhtemelen alanı genişletmek amacıyla biri Hüsâmeddîn Efendi'ye, diğeri çocuklarından birine ait olan toplam iki mezarın türbenin güneyindeki tarihi iki ağacın altına nakledildiği halk tarafından ifade edilmektedir (Ayhan, 2016, s. 186).

Fot. 29: Türbenin restorasyon sonrası güney kesimi.

Diğer yandan Hüsamettin Efendi Türbesi'nin basit onarımlarının Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 23.02.2021 tarihli ve 10514 sayılı kararı doğrultusunda Muğla Büyükşehir Belediyesi bünyesinde bulunan KUDEB denetiminde yapılmasına karar verilmiştir. Bunun üzerine, 08.06.2021-20.10.2021 tarihlerinde Korum Anıtsal Restorasyon Ltd. Şti. tarafından türbenin rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmış ve ardından yapının basit onarımları gerçekleştirilmiştir. Türbenin cephelerindeki sıvalar tamamen temizlenerek düzgün kesme taşlar ve kabayonu taşlarla örülü duvar örgüsü açığa çıkarılmıştır (Fot. 26-28). Yapının ahşap saçaklarında ve tavanında boya raspası işlemi uygulanmış ve ahşap zemini yenilenmiştir. Duvarlarda raspa yapılırken sıva altındaki kalemîşi süslemeler açığa çıkarılmıştır. Kapının iki yanında birer büyük boyutlu selvi ağacından oluşan süslemeye yer verilmiştir. Ayrıca kapının üst tarafında yarım daire formunda ışıın demetinden meydana getirilen bezemede, dönüşümlü biçimde sarı ve lacivert renklerde boyanan şeritler uçlara doğru çatallı biçimde uzatılmıştır (Fot. 30). Pencerelerin her iki yan tarafına, birer vazodan çıkan çiçek motif (Fot. 31) ile madalyon içinde çiçek deseninden oluşan süslemenin yapıldığı mevcut izlerden anlaşılmaktadır. Süslemenin korunan kısımlarından mihrabın iki yanında birer madalyon içinde çarkıfelek deseninin işlendiği tespit edilmektedir. Pencerelerin üst seviyelerinde, sarı ve lacivert renklerde stilize rumi ve kıvrımlı dallarla elde edilen bezeme ortada birleşecek şekilde karşılıklı olarak yerleştirilmiştir. Ayrıca yalancı kasnak seviyesinde, mihrabın sağından itibaren sırasıyla Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan ve Hüseyin isimlerinin her biri birer madalyon içine belli aralıklarla yazılmıştır (Fot. 29). Hüseyin yazılı olan madalyon oval biçimde yapılmışken; diğerleri daire formunda verilmiştir. Ömer isminin yazılı olduğu madalyon oldukça silik durumdadır.

Fot. 30-31: Türbedeki kalemîşi süslemelerden örnekler.

Ayrıca türbenin hemen güneyindeki tescilli parselde bulunan 440-480 yıllık iki selvi ağacı, Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun kararı ile kent dokusunu tamamladığı için 28.01.2010 gün 5646 sayılı kararıyla kayıt altına alınmıştır. Ancak ağaçlardan birinde devrilme tehlikesi baş gösterince 28.07.2015 gün 742 sayılı karar ile yıkılmakta olan ağacın “Anıt ağaç” tescili kaldırılmıştır. Kurulun 16.09.2015 tarih 3612 sayılı kararının ardından söz konusu ağaç yıkılmıştır.

Değerlendirme

Hız. Mevlânâ'nın 1273 yılında vefatının ardından onun adına kurulan Mevlevi tekkelerine mevlevihane ismi verilmekle (Toprak, 2010, s. 1) birlikte bu yapıların zaviye ve asitane olmak üzere iki türü bulunmaktadır (Haftemoğlu, 2018, s. 102). Asitaneler dervişlerin yetiştirildiği ve çilenin çıkartıldığı; zaviyeler ise sema ayininin yapıldığı ve şehir dışından gelen dervişlerin konuk edildiği yapılar olarak hizmet vermiştir (Arbaş, 1997, s. 17). Şahidi Camii, günümüzdeki bu ismini almadan önce zaviye niteliğinde faaliyetlerini sürdürdüğü bilinmektedir.

Mevlevilikle özdeşleşen sema, Belh şehri çevresinde sazlı sözlü ayinlere dayanan kökeni musiki ile birlikte gönülden doğan gönüle dökülen zikir, ilk kez Mevlânâ döneminden itibaren klasik biçimiyle yapılmaya başlanmıştır (Gölpınarlı, 1963, s. 63-71). Sultan Veled döneminden itibaren kaide ve kurallara bağlanmıştır (Akmaz ve Sürme, 2018, s. 428). Zamanla her Cuma namazından sonra Kur'an-ı Kerim'den bir bölüm okunmasının ardından Mevleviliğin asıl kaidesi ve felsefesi durumundaki sema töreninin yapılması gelenek hâline gelmiştir (Arbaş, 1997, s. 39). Törenin gerçekleştirildiği alan dünyaya, postnişin güneşe, semazenbaşı aya ve semazenler de gezegenlere benzetilerek semanın güneş sistemini simgelediği kabul edilmiştir (Fidan ve Dağılım, 2021, s. 241). Bu bağlamda sema töreninin yapıldığı Mevlevi tekkeleri plânları bakımından diğer yapılardan farklılık göstermiştir. Baha Tanman, Mevlevilikte sema yapılan alanların plânlarını *kare ve dikdörtgen olanlar, köşeli pahlı kare olanlar, çokgen (yedigen, sekizgen, onikigen) olanlar* ile *daire ve beyzi olanlar* biçiminde sınıflandırmıştır (2014, s. 402). Kullanıma bağlı olarak şekillendirilen ibadet mekânının sema alanının Şahidi Camii'ndeki gibi daire biçimli olduğu yapılar arasında Yenikapı Mevlevihanesi (Tanman, 1994, s. 182), Kartal Maarifi Tekkesi, Bursa Kabataş Tekkesi ve Vezneciler Helvâî Tekkesi (Tanman, 2014, s. 403, Şek. 56, 79) yer almaktadır.

Mevlevihanenin semahane bölümleri plân tipleri bakımından farklılık göstermesine karşın semahanenin kapısının tam karşısına genellikle bir mihrap konumlandırılmıştır (Pala Azsöz, 2018, s. 100). Aynı zamanda bu yapıların giriş cephesi doğrudan son cemaat yerine açılması bakımından ortak özellikler göstermektedir (Tanman, 2014, s. 389). Bu yapılarda müezzin mahfili, çoğunlukla mihrabın karşısında ve girişin üst tarafına inşa edilmiştir (Tanman, 2014, s. 390). Bu yapılarda genellikle camilerin karakteristiğinde olduğu gibi mihrabın sağ tarafında minbere yer verilmiştir. Semahanenin sağ tarafında “mesnevi kürsüsü” de denilen vaaz kürsü, Mesnevî'nin okunduğu ve

anlatıldığı yer olarak ayrılmıştır (Pala Azsöz, 2018, s. 100). Bu bağlamda genel Mevlevi yapılarının özelliklerini Şahidi Camii de taşımaktadır.

Mevlevihanlerde ayin mekânları mimari bakımından ortak özellikler göstermektedir. Şahidi Camii'nde olduğu gibi Konya Pirevi, İstanbul Yenikapı ve Bahariye Mevlevihanesi'nde semahane ve mescidin birlikte kullanımı söz konusudur (Tanman, 1994, s. 180). Buna ek olarak ibadet mekânları ile türbeler arasında da organik bir bağ bulunmaktadır (Tanman, 1994, s. 181). Mevlâna Dergâhı ile Hacı Bektaş Dergâhı'nın ilk şeyhinin ve diğer şeyhlerinin türbeleri inşa edilerek makam hâline getirilmiştir. Öte yandan Mevlâna Dergâhı ile Hacı Bektaş Dergâhı'nda ibadet mekânı ile türbe bölümleri bir aradayken Şahidi Türbesi, Şahidi Camii'nin bünyesinden bağımsız bir yapı biçiminde makam hâline getirilmiştir.

Ayrıca tarikata ait türbeler, Anadolu'daki çoğu velî türbesi gibi mütevazı yapılar olarak doğal çevreleri ve etraflarındaki ağaçlı hazireleriyle uyum içinde inşa edilmişlerdir (Tanman, 2014, s. 412). Şahidi Camii ve Türbesi'nin etrafı daracık sokaklarla çevrili olmasına karşın ağaçların bol olduğu bir arazide kurulması bakımından âdeta mesire yeri gibidir. Yenikapı Mevlevihanesi de bu özelliği taşıması açısından (Tanman, 2014, s. 412) Şahidi Camii ve Türbesi ile paralellik göstermektedir. Bununla birlikte tüm Müslümanlara hitap edilmesi amacıyla da semahanenin bulunduğu mekâna cami niteliği kazandırılmıştır (Pala Azsöz, 2018, s. 97). Şahidi Camii gibi cami tasarımı arz eden yapılar arasında Eskişehir Kurşunlu Camii ve Ankara Cenabî Ahmed Paşa Camii (Tanman, 2010, s. 97, Çizim 8) yer almaktadır.

Şâhidî Efendi (Açıkgöz, 2008, s. 17) ve ardından oğlu Şuhûdî Efendi (Hakses, 1999, s. 62) dergâhlarında Mevleviliği yaymaya kendilerini adanmışlardır. Mevlevilik nihai şeklini aldığı Şâhidî Efendi ile oğulları Şuhûdî Efendi ve Hüsâmeddîn Efendi'nin de yaşadığı 16. yüzyılda, Muğla'da yayılım göstermiştir. Yoğun bir tasavvufi hayatın yaşandığı söz konusu bölge, kültür ve sanat merkezi olarak Mevlevi edebiyatının okutulduğu ve musikisinin icra edildiği bir ocak hâline gelmiştir (Açık Önkaş, 2014, s. 9).

Hüsâmeddîn Efendi, İslamiyet'in Ula ve çevresinde yayılıp yaşatılmasında yaptırdığı Hüsamettin Efendi Camii ile önemli bir misyon üstlenmiştir. Halkın sevgisine mazhar olmasından dolayı ölümünden sonra camisinin güneyine inşa edilen türbeye defnedilmiştir. Hüsamettin Efendi Camii ve Türbesi'nin yanı sıra günümüze ulaşamayan tekkesinin bulunduğu bu bölgenin de Mevleviliğin benimsendiği başka bir merkez olması kuvvetle muhtemeldir. Cami ve tekkeye ek olarak bunlara en son eklenen türbesiyle birlikte Ula'da külliye niteliği taşıyan bu yapılarla bölge bayındır hâle getirilmiştir.

Hüsamettin Efendi Camii, Anadolu'daki geleneksel ahşap tavanlı cami örneklerinden birini oluşturmaktadır. Harimin düz ahşap tavanlı örtüsü, doğrudan duvarlara oturan tek mekânlı cami

düzenlemesine sahiptir. Benzer uygulamaya Muğla'daki Bali Hoca (Kavaklı) Camii, Sekibaşı Camii ve Saburhane Camii örnek olarak verilebilir (Çakmak, 2013, s. 83, 90, 96, Şekil 6-8)

Hüsametdin Efendi Türbesi, sekizgen plânı bakımından Anadolu'da özellikle 12. yüzyılın sonlarından başlayarak 16. yüzyıla kadar yaygın görülen türbe (Arık, 1967, s. 67) örneklerinden biri olarak bu bölgede ortaya konulmuştur. Muğla'da yine bu plân tipinde yapılan türbeler arasında Yeşilbağcılar Pirli Bey Türbesi (Kunduracı, 2007, s. 48-49) ile Milas İkiz Türbe (Çağlıtütüncügil, 2010, s. 155-163) yer almaktadır.

Hüsametdin Efendi Türbesi'nde tarihin yanı sıra ebced ile de tarih düşürülen kitâbeye yer verilmiştir. Özellikle mezar taşlarında ebced hesabı ile tarih düşürmeye çok sık rastlanmaktadır (Yakıt 1999, s. 405-417). Yapılardaki kitabelerde de bu tür uygulamalar görülebilmektedir. Benzer bir örnekle Denizli'deki yine bir türbe yapısı olan Dediği Yaser Ali Sultan Türbesi'nde karşılaşılmaktadır (Beyazıt ve Beyazıt, 2014, s. 106-107, 169).

Son yapılan basit onarımlar ile Hüsametdin Efendi Türbesi'nde açığa çıkarılan kalemişi süslemeler, Ula'da kalemişi süslemelerin örneklerinin verildiğini göstermiştir. Muğla'da kalemişi süslemenin güzel örnekleri Kurşunlu Camisi'nde ve Şeyh Camii'nde görülmektedir (Çakmak, 2013, s. 38-43, 56, Resim 24-30, 45-48; Koç, 2013, s. 340, Resim 9-18, Resim 22-25). Hüsametdin Efendi Türbesi'nde yapılan kalemişi süslemeler, söz konusu camilere göre ikinci sınıf bir işçiliğe sahiptir. Ayrıca daha çok camilerde görülen bir uygulama olan Allah, Muhammed, dört halife ile Hasan ve Hüseyin'in isimlerinin ayrı ayrı madalyonlar içinde bir türbe yapısında yer alması bakımından dikkat çekicidir. Benzer bir uygulamaya İstanbul'da II. Selim Türbesi'nde yer verilmiştir (Kurtbil, 2009, s. 419).

Sonuç

Şahidi Camii ve Türbesi ile birlikte Hüsametdin Efendi Camii ve Türbesi Muğla'nın önemli tarihi yapıları arasında yer almaktadır. Seyyid Kemaleddin'in şeyhliğini yaptığı zaviye, onun ardından himayesine aldığı Hüdâyî Salih Efendi'ye intikal etmiştir. Yapı, bir dönem Muğla Mevlevihanesi olarak adlandırılmış olup günümüze Şahidi Camii ismiyle gelmiştir. Mevcut hâlinde hem cami hem de mevlevihane olarak iki işleve sahip olan yapıda 50 yılı aşkın Hüdâyî Salih Efendi'nin oğlu Şâhidî Efendi postnişinlik yapmıştır. Mevleviliğin bölgedeki en önemli temsilcisi olmuş ve kendinden sonraya oğlu Şuhûdî Efendi'yi yetiştirmiştir. Onun vefatından sonra 40 yıldan fazla bir süre aynı yapıda Şuhûdî Efendi postnişinlik görevini üstlenmiştir. Şâhidî Efendi'nin diğer oğlu Hüsâmeddin Efendi de Ula'da büyük boyutlu bir cami inşa ettirerek hizmete sunması bakımından bölgenin dinî yaşamına önemli bir katkı sağlamıştır.

Hüdâyî Salih Efendi, Şâhidî Efendi / Şuhûdî Efendi ve Hüsâmeddin Efendi'nin vefatlarından sonra şeyhlik yaptıkları yapıların yanında inşa edilen türbeleri sonradan makam hâline getirilmiştir.

Dönemlerine damga vuran dededen torunlarına kadar uzanan üç kuşağın Muğla'nın dinî hayatındaki yerleri oldukça önemlidir. Bu kişiler, hizmet ettikleri yapılar ile tarihe mal olmuşlardır. Söz konusu cami ve türbeler, mimari formlarının yanı sıra büyük ölçüde sade süslemeleri ve kitabeleriyle mütevazı yapılar olarak geçirdikleri restorasyonlarla varlıklarını koruyarak geçmişten günümüze ışık tutmaktadır.

Kaynaklar

- Açıkgöz, N. (2007). *Muğla'da Mevlevîlik ve Şâhidî*. İçinde M. V. Dörtbudak (Haz.), *Mevlânâ Mesnevi Mevlevihaneler sempozyumu (30 Eylül-01 Ekim 2006)* (ss. 85-90). MAKSAD Yayınları.
- Açıkgöz, N. (2008). *Şâhidî ve Muğla'da mevlevîlik*. Rent Matbaası.
- Açık Önkaş, N. (2011). Osmanlı döneminde muğlalı şairler. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 53-66.
- Açık Önkaş, N. (2014). *Mevlâna okyanusundan muğlalı şahidi denizine: şahidi şiirleri ve açıklamaları*. Muğla Belediyesi Kültür Yayınları.
- Aker, C. (1938, Haziran). İbrahim Şahidi. *Muğla: Aylık Halkevi Dergisi*, 2(16), 5-6.
- Akın Ürkmez, S. (2017). *Afyonkarahisar mevlevihanesi ve hazîresinden müzelerle taşınan mezar taşları* [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi].
- Akmaz, A. ve Sürme, M. (2018). Somut olmayan kültürel miras kapsamında Mevlevi sema törenleri. *The Journal of Academic Social Science*, 6(84), 425-431.
- Arbaş, H. (1997). *Mevlevîliğin Türk plastik sanatlarına etkileri* [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi].
- Arık, M. O. (1967 Ocak). Erken devir anadolu -türk mimarisinde türbe biçimleri. *Anadolu* 11, 57-100.
- Arpaguş, S. (2007). Mevlâna Celâleddin Rûmî (1207-1273). *İstem*, 5(10), 91-111.
- Arslan, A. (2016). *Tuhfe-i Hüsamî (İnceleme, çeviri yazılı metin, dizgin)*. [Yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi].
- Ayhan, G. (2016). Ula'da hüsametdin efendi türbesi. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 151, Ocak-Nisan, 181-190.
- Azamat, N. (1994). Divane Mehmed Çelebi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9, 435-437.
- Azamat, N. (2001). Kâdiriyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 24, 131-136
- Bakırcı, N. (2007). *Dergâh-ı mevlâna albümü âsitâne, 800. yıldönümü armağanı*. Rumi Yayınları.
- Baykara, T. (1999). Balat şehri yapıları (XVI. yüzyıl sonlarında). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIV, 1-9.
- Beyazıt, M. ve Beyazıt, Y. (2014). *Denizli dediği tekkesi*. Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları.

- Çağlıtütüncügil, E. (2010). Türk türbe mimarisinde ender bir örnek: 'Milas ortaköy'de ikiz türbe. *XIII. İçinde Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (14-16 Ekim 2009) (ss. 155-1639). Ege Yayınları.
- Çakmak, Ş. (2013). *Muğla camii ve mescitleri*. Muğla Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çetin, A. (2016). Menteşe Beyliği Mevleviliği'ne dair bazı tespitler. İçinde A. Çevik ve M. Keçiş (Ed.), *Menteşeoğulları tarihi bildirileri* (ss. 231-242). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çıpan, M. (1985). *Muğlalı İbrahim Şahidi hayatı, edebi şahsiyeti, eserleri divan ve gülşen-i vahdet (tenkitli metin)* [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi].
- Çıpan, M. (1996). Konya mevlânâ müzesi hazîne-i evrâk arşivi'ndeki belgelere göre muğla mevlavîhânesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 2, 233-250.
- Çıpan, M. (2010). Şahidî, İbrahim. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38, 273-274.
- Çıpan, M. (2014). *Muğlalı Şahidi dede (Hayatı-şahsiyeti-eserleri)*. Bahçıvanlar Basım.
- Çolak, M. (2001). Cumhuriyetin ilk yıllarında Muğla'da eğitim. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 83-103.
- Demir, A. (2018). Beçin adı ve tarihi. İçinde R. H. Ünal (Haz.), *Beçin kazılarının 15 yılı (1995-2009)* (15-24). Muğla Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Elbirlik, T. (2006). *Tuhfe-Hüsâmî (16.yüzyıl) çeviriyazı ve dil öğelerinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi].
- Elmalı, H. (2023). Ulalı Hüsâmeddin Efendi ve Ğuraru'l-Kavâ'id adlı eser. *Aydın Araştırma Araştırmaları Dergisi (AYAD)*, 5(2), 245-277.
- Erdem, S. (2013). 'Ali Enver Semâ'-hâne-i edeb [Mevlevî şairleri]. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Eroğlu, Z. (2011). *Muğla tarihi*. Muğla Belediyesi Kültür Yayınları.
- Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî. (2011). *Evliyâ Çelebi seyahatnâmesi*. Y. Dağlı, S. A. Kahraman, R. Dankoff (Haz.), 9(2), Yapı Kredi Yayınları.
- Faroqhi, S. (2006). Menteşeoğulları'ndan Osmanlılara Muğla. İçinde İ. Tekeli (Der.), *Tarih içinde Muğla* (ss. 16-33). Muğla Belediyesi Yayınları.
- Fidan, G. G. ve Dağılım, F. (2021). Ali Hoca Divanı'nda tasavvufi unsurlar. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 6, 228-247.
- Gökmen, E. (2012). XVIII. asırda Muğla'da dinî ve soyal yapılar. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 74-111.
- Gölpınarlı, A. (1963). *Mevlevî âdab ve erkâm*. İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Gölpınarlı, A. (1999). *Mevlânâ Celâleddin hayatı, eserleri, felsefesi*. İnkılâp Yayınevi.
- Gölpınarlı, A. (2006). *Mevlânâ'dan sonra melevilik*. İnkılâp Kitapevi.
- Göyünç, N. (1991). Osmanlı Devleti'nde Mevleviler. *Belleten*, 55(213), 351-358.

- Haksess, A. R. (1999). *Muğla büyükleri*. Muğla Valiliği Yayınları.
- Haştemoğlu, H. (2018). Eğirdir mevlevîhânesi mimarisi ve yeniden kullanım önerisi, *Sûfi Araştırmaları*, 5, 101-122.
- Kara, M. (2006). Doğumunun 800. yılında mevlânâ ve mevlevîlik. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 1-22.
- Karpuz, H. (2007). Türkiye dışındaki Osmanlı Mevlevihâneleri'ne toplu bakış. İçinde H. Karpuz, F. Şimşek, A. Kuş, İ. Dıvarcı (Haz.), *Dünya Mevlevîhâneleri fotoğraf albümü* (ss. 15-33). Konya Valiliği Yayınları.
- Koç, Ö. (2013). Batılılaşma dönemi tasvir sanatımızın muğla ilimizdeki bazı örnekleri, İçinde *Muğla Değerleri Sempozyumu Bildiri Kitabı* (26-28 Eylül 2013) (ss. 339-346). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Basımevi.
- Kunduracı, O. (2007). *Muğla-Yatağan çevresindeki Türk devri mimarisi ve el sanatları*. Muğla Valiliği.
- Kurtbil, Z. H. (2009) Selim II türbesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36, 418-420.
- Küçük, S. (2007). *Mevlevîliğin son yüzyılı*. Kitap Matbaası.
- Mete, Z. (2004). *XV.-XVI. yüzyıllarda Muğla ve yöresi* [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Nahmedov, A. ve Açık Önkaş, N. (2015). Şahidi'nin Mevlevî tanımı. İçinde N. Açık Önkaş (Ed.), *Kültürümüzle Kucaklaşıyorum Değerler Eğitiminde Muğla'nın Ulu Çınarı Şâhidî* (ss. 1-6). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları.
- Nalçakar, A. ve Ülger, A. Ö. (2015). Muğla'da bir çınar "İbrahim Şahidi Dede" hayatı ve eserleri. İçinde N. Açık Önkaş (Ed.), *Kültürümüzle kucaklaşıyorum değerler eğitiminde Muğla'nın Ulu Çınarı Şâhidî* (ss. 7-16). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1978). Zâviyeler: Dinî, sosyal ve kültürel tarih açısından bir deneme. *Vakıflar Dergisi*, 12, 247-269.
- Orakçioğlu, M. (2022). *Mevlevî tarikat kültüründe kıyafetler ve sembolik anlamları* [Yüksek lisans tezi, Başkent Üniversitesi].
- Önder, M. (1998). *Mevlâna ve mevlevîlik*. Aksoy Yayıncılık.
- Özen, Ş. Ş. (2021). *Kadirîlik'te âdâb ve merâsimler (eşrefîyye-rûmîyye)* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Pala Azsöz, G. (2018). Mevlevîhânelerde mekânsal örgütlenme. *Kırklareli University Journal of Engineering and Science*, 4(1), 91-111.
- Sarı, M. ve İlgar, Y. (2002). Sultân Divânî-Mehmet Çelebi (hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve tesirleri). İçinde Y. İlgar (Haz.) *Sultan Divânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik* (ss. 1-84). Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.

- Şimşekler, N. (1998). *Şâhidî ibrâhîm dede'nin gülşen-i esrâr'ı tenkitli metin- tablil* [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi].
- Tanman, B. (1994). İstanbul mevlevîhâneleri. H. İnalcık, N. Göyünç, H. E. Lowry, İ. Erünsal, K. Kreiser (Ed.), *The Journal of Ottoman Studies*, XIV, 177-183.
- Tanman, B. (2010). İstanbul'da Mevlevîliğin fiziksel ortamı. E. Işın (Haz.), *İçinde Saltanatın Dervişleri İstanbul'da Mevlevîlik* (ss. 76-113). İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Tanman, B. (2014). Osmanlı mimarisinde tarikat yapıları/tekkeler. İçinde A. Y. Ocak (Haz.), *Osmanlı toplununda tasavvuf ve Sufiler kaynaklar-doktrin-ayın ve erkan-tarikatlar-edebiyat-mimari-ikonoloji-modernizm* (ss. 363-424). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tanrıkorur, Ş. B. (2004), Mevleviyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29, 468-475.
- Toprak, G. (2010). *Samsun mevlevîhânesi (Konya mevlânâ müzesi arşivi'deki belgelere göre)* [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi].
- Türer, O. (2014). Osmanlı Anadolu'sunda tarikatların genel dağılımı. İçinde A. Y. Ocak (Haz.), *Osmanlı toplununda tasavvuf ve Sufiler kaynaklar-doktrin-ayın ve erkan-tarikatlar-edebiyat-mimari-ikonoloji-modernizm* (ss. 255-300). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uykucu, E. (1983). *İlçeleriyle birlikte muğla tarihi (coğrafya ve sosyal yapı)*. Gümüş Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1929). *Kitabeler ve sahib, saruhan, aydın, menteşe, inanç, hamid oğulları hakkında malumat*. II, Devlet Matbaası.
- Yakıt, İ. (1999). Vefat tarihlerinde ebced ve anlam sanatı. İçinde *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu (18-20 Aralık 1998)* (ss. 405-417). Mezarlıklar Vakfı.
- Yiğit, A. (2009). *XVI. yüzyıl menteşe livası vakıfları (338 numaralı. Mufasssal evkâf defteri H. 970/M. 1562)*. Barış Platin Kitabevi.
- Witteck, P. (1999), *Menteşe beyliği*. O. Ş. Gökyay (Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.